

TIN UJEVIĆ O STANJU DUHA DVADESETIH GODINA

Ante Stamać

Velik je raskorak između žive književničke djelatnosti Tina Ujevića dvadesetih godina, i književnopovijesne snimke te djelatnosti. Ujeviću su naime tih godina u još uvijek nejasnim okolnostima bili objavili znamenite dvije zbirke, na kojima su sve do nedavno i kritika i povijest gradile svoje sudove. Sudove točne ali nedovoljno uvjerljive, jer su se malo ili nimalo temeljili na njegovu »srednjem« i »kasnom« opusu. No – predmet je to i ovoga izlaganja – stvari po kritiku i povijest ispadaju još gore: posve je zanemaren epohalan prinos Ujevićevih eseja uvidu u »osjećajnu involuciju epohe«, kako je to sam formulirao u jednom od kasnijih eseja.¹ Pa sve ako je zbirka *Auto na korzu* (1932) i prepoznata kao korjenit zaokret prema aktualnim a modernim strujama (najčešće se spominjao futurizam), nije bila prepoznata Ujevićeva silna kritičarska i esejistička djelatnost dvadesetih godina. Prihvat knjiga *Ljudi za vratima gostionice* i *Skalpel kaosa* (obje objavljene 1938) bio je doduše doličan, tretiran u cjelini Ujevićeva opusa kao nekakva nadopuna, a povijesno »smještan« u godine njihova izlaska. No i onda i danas kritika glede zbirki objavljenih eseja površno ne vodi računa o naravnoj činjenici, da se one u pravilu sastavljaju od tekstova objavljenih prije, pa i znatno prije, nego što to daje znati aktualno objavljena knjiga. A većina je tih eseja u pravilu »skupljena« iz razmjerno već udaljene vremenske perspektive. Glede Tina Ujevića, velik je broj tih eseja bio objavljen dvadesetih godina. A kako su bili objavljivani u novinama i časopisima, svakako su imali utjecaja na duhovna zbivanja u času objavljivanja. Pridonosili su »oblikovanju i stanju duha«. Sudjelovali su u stvaranju »kulturne atmosfere«. Lebdjeli su ozračjem.

Ujević pjesnik »da«, veli kritika i znanost, pa i ona najnovija; Ujević pak esejist, Ujević kritik, dapače i teoretik, takav Ujević tek usput »da«, kao priznanje nekoj vrsti samorefleksije o vlastitu životu i djelu. I tek je nedavno, tijekom stroga znanstvenog istraživanja, objavljena knjiga koja se tiče bar publicističke, kritičke i esejističke djelatnosti »ranoga Ujevića«. Značajna je to knjiga Srečka Lipovčana.² Lipovčan je svekoliki Ujevićev prozni opus, u skladu s modernom tipologijom uporabnih oblika, razvrstao u tri skupine: I. tekstovi s informativno-apelativnom funkcijom (izvještaj, komentirani izvještaj, komentar, rasprava, traktat, smrtopis, govor, polemika); II. tekstovi s funkcijom vrjednovanja (esej, podlistak, kritika), III. tekstovi s autobiografskom funkcijom (dnevnički zapis, autobiografija, ispovjedne uspomene). Pođe li se od te razredbe, glede oblika došlo je nakon 1919. do značajna pomaka, odnosno mjestimične redukcije: Ujević je naime dvadesetih godina znatno izmijenio raspored takve snimke, pa je glede I. skupine preostala najčešće polemika. Glede III. skupine napisao je tri znamenita autobiografska teksta: *Mrsko ja* (1922), *Ispit savjesti* (1923), dakle na početku razdoblja, i *Predstavljam se čitaocima »Pravice«* (1940), znatno poslije izmaka razdoblja. A ponajveći broj tekstova dvadesetih godina spada u (Lipovčanovu) II. skupinu: pjesnik »morskog jastva« intenzivno piše eseje, podlistke i kritike. Tekstove dakle »s funkcijom vrjednovanja«.

Pišući dakle eseje, podlistke i kritike mahom u zagrebačkim, beogradskim, i posebice splitskim publikacijama, Tin Ujević izlaže *probleme i osobne stavove sukladne onima što se i danas mogu odčitati iz izrazne i sadržajne strane njegove poezije*. Dapače, Ujevićev esejistički i kritički opus količinski daleko nadmašuje opus pjesnički. Naravno, Tin je profesionalni književnik, radišan i fenomenalno naobražen. No naobražen je koliko na zakladama tradicionalne kulture, toliko i na piscima, djelima i problemima koji su tih godina, dakle dvadesetih, bili »u zraku«.

Da bi se mogao osvijetliti prinos Tina Ujevića »osjećajnoj involuciji epohe«, valja ponovno ustvrditi da je riječ o »cjelovitoj osobnosti«, kako je to, *passim*, bilo utvrđeno u dosadašnjim monografijama.³ A to znači da su svi tipovi Ujevićeva diskursa – pjesnički, esejistički, kritički – bili obuhvaćeni stanovitom kompaktnom, ne i sustavno poimanom, misaonom paradigmatom.⁴ Opsjednutost »Cjelinom«! Prevede li je se na paradigmatu poetičku, posrijedi je skup odredaba koje bi, sučeljene s rasutom i razdrtom »duhovnom situacijom vremena«, težile stanovitu dionizijsko-apolinskom integralu. A on bi, prije no što se »zagusnuo« u totalitaristički troplet

tridesetih, obuhvaćao sve vladajuće europske (a i protoameričke) misaone i estetičke struje, pretočene u poetičke programe takozvanih *izama*. U tom je smislu, posebice u tom, Ujević »nejasan«, pa bi baš to bilo »sunce od jasnoće«.⁵

Pa koji bi to bio skup odredaba? Jedinствен u tom smislu u svekolikoj hrvatskoj književnosti prve polovice XX. st. – i po tome nikome sličan – Ujević je bio nošen ovim strujama: parnasovstvo i simbolizam (u prvoj fazi stvaranja), te ekspresionizam, simultanizam, kubizam, futurizam i nadrealizam (u kasnijim fazama). Glede duhovnih struja, valja mu kao podlogu ustanoviti (redom) estetizam, vitalizam, bergsonizam, socijalizam, unanizizam te, na kraju, egzistencijalizam.⁶ Svakako nećemo naći potvrda za pjesničko prijanjanje uz već tada, dvadesetih, što rudimentarne što već dokraja razvijene društvene pogube: komunizam, fašizam i nacizam. Njihova je monističko-totalitaristička osnova već po svojoj naravi bila suprotna protejskoj naravi Ujevićevih rečenica i riječi.

Ujevićevi su eseji, podlistci, kritike i prikazi tipa diskursa komplementarni njegovu pjesništvu. I baš kao što mu pjesništvo nakon 1919. postupno prelazi u sintagmatske tipove stihotvorstva (konačno i u pjesmu u prozi), tako mu i esejistika i kritika, eminentno diskurzivni oblici, prelaze u »slobodno lebdeće« strukture, pune metaforičkih preskoka, afektivnih iskaza, sintaktičkog povezivanja nepovezivoga, ali, začudo, bez brahilogija. Reklo bi se: stil pjesničkih i stil proznih sastavaka dao bi se iz mnogih aspekata i na više jezičnih razina svoditi na kakav zajednički nazivnik. Koji? Možda će se jednom tko latiti takvih »fundamentalnih« istraživanja.⁷

Komplementarnost diskurzivnih i pjesničkih tekstova Ujevićevih »ključ« je u kojemu se čitaju i njegovi eseji. A oni su tom *pjesniku epohe*, njemu osobno, niz prigoda za intelektualno osvješćivanje glede vlastita književničkog djelovanja. No, valja uzeti u obzir i nešto o čemu se gotovo nikada ne vodi računa.

Naime, »stalno mjesto« o Ujeviću kao boemu, koji da je cijeli život proveo po kavanama i krčmama, prekrilo je stvarnu, zbiljsku (ne)smještenost velikog pjesnika i boema. Upravo su dvadesete godine uzorak njegove autorske pozicije u doslovnom, životnom smislu. Upozorit ću na nekoliko važnih postaja, koje doduše potvrđuju stalnu (i pjesničku i poetičku) promjenjivost toga »labilnog tipa«, ali nude i čitav niz razloga s kojih mu je upravo životnim pitanjem moralo biti komentiranje »duhovne situacije«, epohalnog obrata u Europi i Hrvatskoj, nipošto na kraju i komentiranje, jednostavno rečeno, nove europske zbilje nakon Prvoga svjetskog rata.

Vrativši se kući, u Zagreb, svibnja 1919. nakon šestogodišnjeg boravka u Parizu a iz političkih razloga – konkretno, radi javnog i tajnog rada na uspostavljanju buduće balkanske države⁸ – vratio se u grad u kojemu s njim nitko, jednostavno rečeno, »nije htio razgovarati«. Javno je za njega glas digao jedino A.B. Šimić.⁹ Odlazak u Beograd bila je logična odluka. U njemu je bio dočekan raširenih ruku, ne samo poradi priznavanja zasluga za pobjedonosni beogradski režim, nego i iz doista iskrenih simpatija najmlađih srpskih pisaca za hrvatskog osobenjaka, koji im se svojom silnom obrazovanošću i kulturom morao nametnuti kao svećenik sveznanja. Tek je poslije, na izmaku razdoblja, čovjek ograničenih misaonih sposobnosti kakav je bio Rade Drainac, mogao za nj posprdno reći da je »bledi klerik« i da je »potonuo u nekoj evropskoj biblioteci«.¹⁰ U Beogradu je Tin Ujević živio punih pet godina, dok nije nakon poznate epizode iz 1925. preko Vinkovaca i Ivankova protjeran u rodni kraj, u Krivodol. Pa je, nakon tri mjeseca progonstva, ponovno došao u Zagreb, gdje ga mladi Stanislav Šimić potiče na suradnju. Tih će zagrebačkih godinu dana i napisati najveći dio svojih eseja, važnih za problematiku naznačenu naslovom. Čudnim stjecaajem okolnosti međutim Ujević 1926. ponovno odlazi u Beograd, da se nakon 1929. – točno nakon 15. studenoga te godine – u Beograd nikada više ne vrati. Slijedi sjajna i plodna splitska godina 1930, kada u *Jadranskoj pošti* objavljuje oko 125 kritičkih tekstova, podlistaka i eseja. Tu završava razdoblje kojim se bavi ova rasprava, a nadolazi sedam sarajevskih godina, do 1937.

Taj zagrebačko-beogradsko-splitsko-sarajevski četverokut mogao je biti ostraničen i kutno omeđen osobnom boemskom naravi, ali će prije biti da je posrijedi prostor na kojemu su se prelamale bitne kontroverze tadašnjih političkih prilika. Posebice je to morao biti korjenit raskid s Beogradom 1929. Ubojstvo hrvatskih zastupnika u Skupštini i šestosiječanjska diktatura jamačno su vanjski okvir za tu unutarnju Ujevićevu odluku.

Uspostavi li se analoška shema: buran pjesnički život – burna politička zbilja, a tu klasičnu pozitivističku zasadu glede književnog života nije moguće zanemariti, naš je pjesnik morao razmatrati probleme koje nijedan misaoni subjekt toga doba, jednostavno rečeno, nije mogao izbjeći. Sve to znači da je Ujević na uzburkan unutarnji način doživljavao zbiljske perturbacije, čega je učinak niz njegovih analitičkih uvida. Ti su se uvidi ticali općih filozofskih, socioloških, psihosocioloških, poetičkih i estetičkih tema, ali tek rubno političkih. Tek rubno i povijesnih, premda se njima prije uvelike bavio. Početci autocenzure u zoru

novonastajućih totalitarizama? Začetak kasnije znamenite »hrvatske šutnje«? Bilo kako bilo, Ujević je dokraja zašutio o političkim zbivanjima, kojima je u ranijim, mladenačkim danima, znao posvetiti silnu stvaralačku energiju.

*
* *

Jamačno će neko kasnije detaljno istraživanje, analogno Lipovčanovu glede »ranih dana«, obaviti inventuru i razredbu svih tekstova napisanih u tom desetljeću. Za ovu prigodu, valja naglasiti Ujevićevu izrazito plodnu esejističku djelatnost koja se odvijala u Zagrebu 1926. i u Splitu 1930. Glede Zagreba, važno je naglasiti da se tijekom lipnja i srpnja te godine javljao esejima i člancima u listu *Domovina*, koji je povremeno izlazio između 1924. i 1927, a izdavao ga je Stjepan Brozović. Uz to, 1926. objavljuje u *Vijencu* svoju epohalnu poemu *Riđokosi Mesije*, koja tvori kamen međaš između njegove simbolističke i nove, »avangardne« faze. U *Domovini* Ujević objavljuje tri teksta presudna za našu aktualnu svrhu: *Trenutak, vrijeme i vječnost u književnoj umjetnini*, *Oroz pred Endimionom (o udesima i krivudanjima novije književne umjetnosti)*, te *Adonai*. Njima valja pridodati slavni *Sumrak poezije*, objavljen u Splitu 1929. godine. U tim se esejima nalaze bitna stajališta Tina Ujevića o književnom i umjetničkom stvaranju dvadesetih godina. Valja međutim još jednom izričito reći da i ti tekstovi nose sva obilježja Ujevićeve esejistike. A ona je čudan spoj izrazito osobnog sloga (taložina dakle emotivne funkcije jezika), fenomenalne obaviještenosti glede suvremenih duhovnih struja (referencija visoka stupnja znakovitosti), vrlo široke osnove hrvatskog jezika (svijest o jezičnosti, dakle metajezičnost), te poštivanja medija (oblik novinskog eseja odn. podlistka). Izostaje međutim konativna funkcija jezika – obaziranje na čitatelja, nužno u toj vrsti – te poetička funkcija (autor se ne drži »kanona« uporabnih oblika; u jezičnim postavama miješa pjesnički, znanstvenopopularni i esejistički slog). Ta obilježja valja uostalom držati »zaštitnim znakom« Ujevićeve esejistike uopće, njegovim jedinstvenim uzorkom u svekolikoj hrvatskoj esejistici i kritici.

*Trenutak, vrijeme i vječnost u književnoj umjetnini*¹¹ tipičan je primjer nesklada između naslovom najavljene teme i njezina ostvaraja tekstem. Esejom se isprva upućuje na pravo pisca, da kao »misleći subjekat, ukoliko je manifestacija čistoga Duha« – izvorni Croce! – postavi pitanja o svojoj budućnosti. Kao pjesnika, njega dakako zanima »poezija svijeta«, taj optimistički san svih avangarda tih

godina. Ujević se kreće graničnim nasipom između dvaju oceana, dviju historijskih beskrajnosti, koje je dvadesetostoljetno znanstvo nazvalo dijadnim prijeporom »katastrofa/utopija«. ¹² Trsi se ne biti nimalo nostalgičan glede prošlosti. O svojoj ne govori, o općoj pak sudi ovako:

Ali ovo strahovito doba, kakvom nema ravna u historiji, ima baš uslijed toga i dobrih svojih strana. Zrak se pročistio ozonom i munjama poslije velike oluje. Sa mozgova je skinuto dobrano paučine, a Europa je porušila – ili barem čovjek Europejac – mnoge svoje duhovne kumire. Mnogom od nas izgleda sada kao da se tek jučer rodio. ¹³

Tako izgleda naš »granični nasip«, kojim korača autor. Na njemu se očituju ove težnje:

U simultanizmu Europe (koja je potresena, a valjda i porušena iz svojih temelja) ima jamačno i malo unanimiteta. ¹⁴

A glede budućnosti, koju Ujević inače gleda očima vrlo zamagljenog socijalizma i unanimiteta (i »malthusizma«!), nudi poetičku utopijsku sliku, upravo budućnosnu viziju poezije:

Stih ultramodernoga vremena biti će jedan sintetični i vrlo krepki primitivizam. Ukrasi će biti uklonjeni, a osovina poezije i proze biti će Ritam. Hvala Bogu, usudit ćemo se da uglavimo da je bogzna već kada umro simbolizam, taj simbolizam koji je bio parnasovski i u negaciji Parnasa. Otvorit ćemo jednu kuhinju rječnika u kojoj će se tačno ispitati ne samo značenje nego i puls, težina, boja, miris i svaka druga zagonetna osobina svake pojedine riječi. Dat ćemo mjesta i ponekim vratolomijama i bezobrazlucima (u vrlo učtivoj formi), a cilj će nam biti – bolujemo i болоvali smo već od 14 godina, upravo od prve škole – da, kroz akrobatiku, postanemo zdravi. ¹⁵

Oroz pred Endimionom ¹⁶ zagonetan je naslov. U njemu je čudna metaforička »piccola favoletta« (G.B.Vico). U tekstu se nigdje ne daje analoška shema kojom bi se razumijevao očiti alegorijski smisao. Nama je, današnjim čitateljima, implicitno značenje slučajne alegorije moguće istumačiti aktualiziranjem osnovnih leksičkih značenja kao značenja eksplicitnih. Turcizam (arabizam) *oroz* ili je »pijetao« ili »otponac na vatrenom oružju«. *Endymion* je pak onaj mitološki pastir, ljepotan koga je, zaspaloga, na brdu Latmus bila poljubila Artemida (Diana, ili možda Selena). O toj su zgodi znamenite pjesmotvore bili napisali Keats (1817), Longfellow (1850) i Wilde (1881). Pa bi, u Ujevićevoj prostornoj metafori, zgoda koju on kani ispričovjediti - »glede koje kani očitovati narativnu strategiju«, rekli bi današnji nabiflanci - mogla biti protumačena te glasiti: (1) Pijetao će probuditi

zaspaloga Endimiona, (2) Pijetao će važnošću biti u prednosti pred Endimionom, (3) Otponac vatrena oružja (prijeti da) će ubiti Endimiona, (4) Praskozorni pijetao novoga pjesništva prevladat će stanje romantičnog pjesništva, koje je Ujeviću poznato, (5, 6...) itd., itd.

Esej je podijeljen u pet dijelova označenih rimskim brojkama: autor je očito kanio pisati traktat ili znanstvenu raspravu. Ta je nakana glede učinka teško razvidna. Posrijedi je ipak klasični Ujevićev »familiar essay«, splet oštromno nabacanih misli, ili snopova misli, koji vrlo brzo ustupa mjesto kakvu drugom spletu.

Ukratko, Ujević započinje mogućnošću da se zablude i istine vremena iskazuju u modernu jeziku. Jezik mu je, današnjim jezikom rečeno, znakovni posljedak i model kognicijskih mogućnosti. Jezik je u svezi s mozgovnim treptajima. Tu je i mjesto rađanja pjesništva. (Nejasna slutnja teorije što su je, nekoliko godina poslije, stali sustavno izlagati praški strukturalisti, na čelu s Mukašovskim, Jakobsonom i Mathesiusom). Pa posveopćuje:

Poezija je *magija*, i prema tome kome fali uopće religiozni smisao u pogledu vasiona, a što je to nego kozmičko osjećanje, ne samo što ne može da bude pjesnik nego poeziju uopće ne može ni da razumije. To je kratko, to je jetko, ali je tako.¹⁷

Glede recepcijskih mogućnosti, Ujević spominje već i radiofoniju (kao neki oblik unutarnjeg mozgovnog recepcijskog sustava!), a u smislu strukturiranja senzacija uvelike i na više mjesta film i »bioskop«, što se i inače u teoriji ekspresionizma često prepoznaje kao multimedijски protulik pjesništvu imanentnom obilježju simultaneizma. Ta magija međutim nema veze sa srednjovjekovnim predodžbama, aktualiziranim primjerice u Swedenborga i Goethea, pa ni sa simbolističkim mistifikacijama Baudelairea, Rimbauda ili Mallarméa, nego s »kozmičkim« i »budućnosnim« projekcijama:

Cilj je pjesničke i književne Magije, u konačnoj tački, da opjeva i zabilježi kako se čovjek, poslije stogodišta robovanja i zabluda, na sigurnoj nozi ustobočio u svojoj svijesti i nevinosti pred svjetionicima sa kumovske slame. Čovjek se na dogledu zvijezda, a u dodiru sa tлом kojemu želi biti gospodar, isprasio u svojoj mogućoj snazi i u poželjnoj vrijednosti.¹⁸

Očito se u Tina pomalja ideja o »okomitom čovječanstvu«, koja će prevladavati u njegovu pjesništvu tridesetih godina. U samom eseju o kojemu je riječ pomalja se ime filozofa i pjesnika koji će mu, *više no mnogima drugima u to doba, a i kasnije*, biti jedan od »svjetionika«: Friedrich Nietzsche. Uostalom:

Čovjek bi htio da bude, ne na sirov, nego na blag i plemenit način, Natčovjek, da bude novi imenovatelj, prekrstitelj, i donositelj ploča, buditelj, ustrojitelj i preustrojitelj; jednom riječju: Stvaralac.¹⁹

Navest će Ujević, kao motto svom IV. dijelu, i Nietzscheovo »*Heil wer neue Tänze schafft!*« – Živio (ili: sretan, blažen) tko tvori nove plesove! – njegovu će misao potom uputiti Istoku, prokomentirat će neke aktualne poetičke struje, poglavito svoju »negativnu opsesiju«: futurizam, da bi, u nekoj vrsti mistična proroštva i zavještaja svojoj Europi i svom jeziku, završio stilom pjesme u prozi:

Krajnji bi smisao svega toga bio: da se zli svih idealnih nastojanja, ukoliko ne ruše sveto jedinstvo života, upute u orijentaciji jednoga novoga dubljega smisla koji bi bio da putem Ljepote bez vela dopre u carstvo, pa makar samo idealne, Umjetničke Sreće. To bi bila sinteza, makar u biti jednostrana, ali pogodna za rukovođenje čovjekova općeg određenja prema Udesima.²⁰

Umjetnošću dočekati *amor fati!* Ujević je mnogo više nietzscheanac nego li oni koji su se u to doba na Nietzschea *expressis verbis* pozivali. I u ostalim esejima iz toga razdoblja Ujević, posve osobno, odgovarajućim a već ukratko opisanim stilom, živi probleme njemu suvremene Europe. *Suvremeni čovjek ispovijeda se o poeziji, Adonai*, pa, malo zatim, *Talijanski kolonijalni imperijalizam*,²¹ posebice pak *Sumrak poezije*,²² kvalificiraju Tina Ujevića kao ponajznačajnijeg i ponajčudenijeg hrvatskog književnika tih godina. Bio je u dosluhu s gorućim problemima svoga doba.

U esejima mu se, razvidno je i iz ovoga kratkog uvida, ravnopravno smjenjuju sociološki, politološki, filozofski, estetički i poetički uvidi. Jamačno mu je do ovih posljednjih bilo najviše. Razlog je jednostavan: bio je pjesnik koji je svojoj poeziji kanio podariti temelje. A oni su od pamtivijeka koliko u bezvremenosti i metafizici, toliko i u opservaciji epohalnih znakova i zгода. Poslije, u *Žednom kamenu na studencu*,²³ Ujević će to izraziti pitanjem do kojega mu je diljem svekolikog pisanja bilo ponajviše stalo, pitanjem naime o »temelju«:

Tako ako si me pustio k oazi
da i moje biljke šiknu žaru neba,
vrati oči meni i pomnjivo pazi,
da li cvjetan imam temelj što mi treba.

BILJEŠKE

¹ *Osjećajna involucija epohe* (1940), Sabrana djela XIV, str. 200-205.

² Srećko Lipovčan, *Mladi Ujević, politički angažman i rana proza (1909.-1919.)*, Književni krug Split, 2002, 274 str.

³ Npr. Ante Stamać, *Ujević*, MH, Zagreb 1971; Vlatko Pavletić, *Ujević u raju svoga pakla*, Liber, Zagreb 1978.

⁴ Nazovimo je za ovu prigodu najneutralnije: *esse essendi* bila bi težnja za »cjelinom« kao maglovitom metaforom za ontološki temelj, *esse existendi* pak težnja za potvrđivanjem »života bez definicije«.

⁵ Svi su veliki pisci »nejasni«; po tome i jesu »veliki«. Nesvodljivi na jednu odrednicu. I što su im domet i značenje veći, to su oni »nejasniji«. Djelo im nadilazi poznate modele mišljenja i oblikovanja.

⁶ V. Ante Stamać, *Tin Ujević kao europski pjesnik*, u knjizi *Slikovno i pojmovno pjesništvo*, Liber, Zagreb 1977, str. 157-200. – Usp. i *Pogled unatrag, izabrane rasprave*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1999, str. 63-92.

⁷ Hrvatskoj je stilistici već davno na raspolaganju taj najrazvedeniji opus hrvatske književnosti, ali ga se ona ne laća. Poteškoće su tu jasne: u Ujevića je teško, gotovo nemoguće, ustanoviti »normu« prema kojoj bi se uočavali »otkloni«, »rekurencije« i »neočekivani izbori«. A ni poslije ustanovljeni funkcionalni stilovi u slučaju Ujević jednostavno »ne pale«. Njegov je stil čisto književni, i to osobni. Nikakva dosljedno publicističkog, znanstvenog, svakodnevnorazgovornog, ili, sačuvaj Bože, uredskog ili administrativnog! A, kako nije bio prozaik izmišljajnog sloga, tekstove takva kova nije mogao ni »stavljati u usta« izmišljenim likovima: »gradskim« ili »selskim«.

⁸ V. posebno o takvu angažmana u: S. Lipovčan, op. cit., posebice prvi dio, str. 13-81.

⁹ A.B. Šimić, *Za Ujevića*, *Novosti*, XIII, br. 324, str. 3-4, od 7.12. 1919.

¹⁰ V. moju raspravu *Polemika Ujević-Drainac kao sučeljenost dviju poetika*, u knjizi *Passim*, Logos, Split, 1989, str. 95-110. – V. i *Pogled unatrag*, str. 49-62.

¹¹ Usp. SD IX, str. 115-121.

¹² V. Cvjetko Milanja, *Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma*, Matica hrvatska, Zagreb MM, str. 242.

¹³ Op. cit., str. 118.

¹⁴ Ibid., str. 119.

¹⁵ Ibid. str. 121.

¹⁶ SD IX, str. 122-140. – U izvornom je obliku objavljen u rečenoj *Domovini*, god. III, br. 22 i 23, str. 4-5, od 26. lipnja i 6. srpnja 1926.

¹⁷ SD IX, str. 125.

¹⁸ Ibid., str. 129

¹⁹ Ibid., str. 130.

²⁰ Ibid., str. 140.

²¹ SD X, str. 339-343. – Prototekst je objavljen u časopisu *Šumadija*, I, br. 1, str. 17-21, Kragujevac, mart 1927; Ujević je naime već opet, treći i zadnji put, u Beogradu.

²² Komentirani sažetak tog jamačno najznačajnijeg eseja iz odnosnih godina – koji se odlikovao uvidom u civilizacijske i kulturne pretpostavke budućnosti književnosti, a učinke im može potvrditi baš naša epoha – iznio sam u raspravi spomenutoj u bilj. 10. – V. *Pogled unatrag*, str. 52-53.

²³ *Žedan kamen...* objavljen je prvi put u Hrvatskom ilustriranom listu Radio Zagreba, II, br. 7, str 9, a 15. veljače 1941. Na izmaku dakle jednog povijesnog razdoblja. Doima se, i u pjesničkom i u poetičkom smislu, kao neka vrst zaključne kode.